

ДОНБАС У ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Схід України, зокрема Донбас, сьогодні належить до земель, найменш інтегрованих в українське культурно-цивілізаційне поле, й тому вельми специфічно впливає на загальні процеси «Українського проекту» — формування української національної ідеї, національно-культурне й державно-політичне відродження України як впливової європейської держави. Найбільш плідним є системний аналіз цього явища з вичленуванням окремих «факторів впливу» і наступним їх послідов-

ним розглядом. У нашому випадку це: загальнонаціональна ідеологія, культурна інтеграція, мова, система цінностей, національно-культурна ідентифікація, інформаційний простір, економіка. Саме на цих аспектах і зосереджує свою увагу автор.

Загальнонаціональна ідеологія. Це найважливіший фактор консолідації суспільства і найбільш стійкий у часі (на сторіччя) потужний і всеохопний чинник соціальної, політичної та культурної інтеграції. Слід констатувати, що, на жаль, ще й до сьогодні немає чітко сформульованої української національної ідеї — одні її розуміють як державотворчу, другі — як ідею української культури, треті — як ідею відновлення моці України-Руси. Ті конструкти, які вже «спрацювали», як правило, містять у собі низку підтекстів, перекидають місток «минуле — майбутнє», відповідають глибинним сподіванням усіх — від лідерів нації і регіонів до простих трударів. Серед таких апробованих в Україні формул на початку 1990-х була *ідея духовно і матеріально багатой нації* — вона відсуває на задній план питання «соціалізм чи капіталізм?», не є ворожою для неукраїнців, і у висліді консолідує всіх громадян України. Схоже, саме ця ідея спрацювала у 1991 році, і Східна Україна, промисловий Донбас виступили як найбільш консолідуюча і

державотворча спільність, проголосувавши на рівні 93 % за незалежність України. Причому саме шахтарі Донбасу стали чи не найактивнішими і вже цілком однозначно – найорганізованішими – опонентами радянського режиму.

Загальнонаціональна ідеологія – це взаємоврахування інтересів різних сил суспільства. В українських реаліях – це взаємоврахування інтересів Сходу і Заходу. Цікаво, що на початках відродженої Української держави настрої національно-демократичних і робітничих рухів регіону Донбасу корелювали в принципових питаннях (наприклад, в архіві Товариства української мови Донеччини збереглася спільна з шахтарськими страйкоматами відозва від 1990 р. до державних владних структур ще УРСР про відкриття в Донецьку україномовних шкіл), що створювало добрий ґрунт для подальших інтегративних процесів. На жаль, цей делікатний процес не набув розвитку – йому завадили і внутрішньопартійні чвари, поділи молодих українських партій, популярних серед робітників Сходу (зокрема у Республіканській партії зразка 1990-х), і акцентація Руху на мовно-культурних проблемах, у той час як соціально-економічні відсувалися на другий план. У робітничих рухів Донбасу навпаки – програмними домінували соціально-економічні питання. Спроби зближення позицій шляхом перебудови самого Руху були втрачені у середині 1990-х років. Згадаймо хоча б пропозицію Д. Павличка про поєднання еліт у Русі, яка не пройшла на партійному з'їзді Руху, внаслідок чого Л. Кравчук його покинув. Пропозиція, висунута донеччанами-рухівцями у 1996 р. щодо нової кадрової політики з опорою на авторитетних професіоналів з регіону, нової програми Руху зі збільшенням ваги соціально-економічних факторів, теж не пройшла (на нараді в Києві були присутні В. Чорновіл, В. Черняк, В. Коваль та ін., від Донецька – В. Білецький), що зумовило подальше віддаляння націонал-демократів Руху від робітничих рухів і регіону промислового Сходу. Тобто процеси дезінтеграції та спроби інтеграції «Схід-Захід» йшли давно.

Отже, інтеграція регіонів можлива на ґрунті поєднання в одне ціле «романтизму» Заходу України і «прагматизму» Сходу. Це поєднання втілюється у простих і загальнозрозумілих формулах: «Україна – наш дім», «Україна – наш дім, а Київ – мати городів руських» або просто «**Київ – мати городів руських**». Проти такої формули немає застережень ні на Заході, ні на Сході. І що цікаво – у сусідніх державах теж! Образ спільного «українського дому» має державотворче наповнення,

згадка про першооснову Києва (Київської Русі) — консолідує як у ретроспективному, так і перспективному плані. Правда, ця можлива формула української національної ідеї не має такого емоційного наступального заряду як, скажімо, «До останнього моря!» чи «Москва — "Третій Рим..."» тощо. Українська формула «спокійніша», зовсім не агресивна, але водночас інтегрує і цивілізаційно-зобов'язуюча. Інтегративна місія Києва (тобто десь, якщо хочете, нової України-Руси) — це не ідея панування в якомусь вигляді, а ідея культурного простору Київської держави. Причому, в сучасному глобалізованому світі **саме така національна ідея, що базується на збереженні і розвитку Київського (українського) культурного начала, Київської європейської традиції, набуває зовсім не локального, а загальносвітового звучання, адже саме у таких вимірах вона може об'єднати і етнічних, і неетнічних українців в Україні, і всі хвилі української діаспори у світі, і навіть тих, кому імпонує ця ідея безвідносно до національної належності і держави проживання.**

Культурна інтеграція України. На наше переконання саме культурна інтеграція відіграє першорядне значення в сучасних державотворчих процесах. Розуміючи багатовимірність поняття «культура», зосередимося на аналізі лише деяких чинників, що суттєво впливають на державотворчі процеси, а саме: мова, система цінностей, духовна сфера, загальнонаціональні діячі культури, інформаційний простір.

Мова. Попри потужні консолідаційні властивості мови як такої, на Сході України мовний фактор сьогодні більш роз'єднуючий, ніж об'єднуючий. В Україні в цілому, як відомо, існує декілька мовно-культурних регіонів — переважно україномовний Захід (Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська і Чернівецька області), переважно російськомовні Схід (Харківська, Донецька і Луганська області) та Південь (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області й АР Крим) та двомовний Центр: Захід Центру (Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська області і м. Київ), Схід Центру (Дніпропетровська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області). При цьому сфера користування українською мовою нестабільна — після розширення на початку 1990-х років нині вона скорочується і, відповідно, зменшуються потенційні інтеграційні можливості української мови. Якщо у 1989 р. в УРСР україномовними були 55—57 %, то за даними Київського міжнародного інституту соціології вже у 1994 р. україномовні ста-

новили 44–47 %, російськомовні – 53–56 %. Станом на 2003 р., за даними київських дослідників, співвідношення мовно-етнічних груп у відсотках по регіонах було таке:

Мовно-етнічні групи	Захід	Захід Центру	Схід Центру	Південь	Схід	Дорослі загалом
Україномовні українці	91,7	59,3	30,8	5,3	3,6	38,5
Суржикомовні українці	1,5	13,0	20,6	11,3	8,3	10,7
Російськомовні українці	1,3	17,2	33,5	40,0	48,6	28,0
Російськомовні росіяни	1,5	5,8	11,1	31,3	34,1	16,9
Інші	4,0	4,7	4,0	12,2	5,4	6,0

За іншими даними, які наводить директор Центру соціальних та політичних досліджень «Соціс» Наталія Погоріла, українську мову як зручну називають 2,64 % респондентів Донецчини та 2,82 % Луганщини проти 92–99 % на Заході України і 16–19 % у Харкові та Києві. Нижчий відсоток маємо тільки у Криму – 1,39 %.

Як бачимо, мовний контраст Схід-Захід дуже істотний. Чи є спроби змінити цю ситуацію? Є. Скажімо, у 2004/05 навчальному році статус україномовного на Донецчині мали: 661 заклад дошкільного виховання (що становить 56,7 %); 612 шкіл, що становить 53,4 % (у 1991 було 100 малих сільських шкіл), державною мовою навчаються 26 %, тобто 113 750 учнів (у 1991 р. було всього 3 %); 13 професійно-технічних училищ (11 % по Донецчині). Державною мовою навчаються 32,1 % і 2,5 % учнів системи професійно-технічної підготовки. Це за офіційними даними. Але така кількісна картина не переростає у якісні зміни внаслідок відсутності мовного оточення, відсутності як чіткої державної мовної політики, так і волі керівників на місцях.

Отже, українська мова на Сході й Півдні поки що не є об'єднуючою. Так, у місті Донецьку, де за останнім переписом проживає 493 тис. росіян і 478 тис. українців (разом 96 % від 1 025 тис. городян), мову своєї національності визнало рідною 99,3 % росіян і лише 23 % українців, тоді як українську (мову українського громадянства) назвало рідною тільки 0,7 % росіян, а російську – 76,9 % українців. У наявних мовних реаліях на Сході об'єднавчим може бути гасло досягнення фак-

тичної *реальної двомовності*, що порівняно з сьогодишнім станом речей може суттєво розширити сферу користування українською.

Система цінностей жителів Донбасу. Слід зауважити, що Південно-Східна Україна і Донбас є історично українським регіоном, це частина території Запорозької Січі, зокрема Донеччина – Кальміуської паланки. Цей регіон заселяли і освоювали різні етноси, серед яких українці у XVIII ст. становили 73,8 % (на Донеччині 61,3 %), росіяни – 12,2 % (20,5 %), молдавани і румуни – 6,2 % (2,5 %), греки – 3,7 % (7,3 %), вірмени – 2,6 % (6,1 %) [9, 10]. Як бачимо, попри українську домінанту, Донеччина була дещо етнічно строкатіша, ніж уся Південно-Східна Україна ще 250 років тому. У XIX – XX ст. залюднення регіону протікало виходячи із його промислового значення. На шахти Донбасу вербували людей з усієї Росії, а потім Радянського Союзу. Сюди їхали на заробітки і на поселення після відбування строків ув'язнення. Внаслідок цього в краї витворився своєрідний склад населення, де переважали заробітчани і переселенці. На Луганщині у 1941 р. проживало 2 млн, а на Донеччині – 3,4 млн людей. Плинність населення в подальші (воєнні і повоєнні) роки просто вражає. У 1943 р. на Луганщині залишилося 0,7 млн, на Донеччині – 1,6 млн людей. Керовані зовнішні міграції (мобілізації, депортації тощо) у 1952 – 1959 рр. у Луганську і Сталінську (нині Донецьку) області становили понад 4,6 млн людей. За цей самий час з регіону вибуло (втекло від незвично важких умов праці і життя) 3,6 млн людей. Така «сепарація» залишала на Донбасі тільки людей, спроможних витримувати специфічно важкі умови, а також тих, кого примусили тут жити і працювати. Основні галузі регіону Донбасу – металургійна, гірничо-хімічна і важке машинобудування характеризуються аномально підвищеним травматизмом. За рівнем небезпеки вибухів рудникового газу і пилу, викидів вугілля і газу, рудничних пожеж Донбас є чи не найнебезпечнішим у світі, кількість загиблих на шахтах на рік – 250 – 350 осіб по регіону. Екологічне забруднення за рядом показників перевищує гранично допустимі концентрації (ГПК) від кількох до десятків разів. Додамо сюди ще й голод та репресії, які не оминули регіон за радянських часів. У цих умовах *стрес* був і є постійним станом людей. Саме стрес, за класичними уявленнями, стає відправним пунктом переоцінки цінностей особистості. Особистість «перемелюється» постійним стресом, ціннісні установки спрощуються, залишаються тільки базисні – самозбе-

реження, матеріальне забезпечення і продовження роду. Правляча партія протягом десятиліть культивувала псевдоцінності або викривлювала систему цінностей — притлумлюючи (а то й вилучаючи) одні й гіперболізуючи інші — стаханівський рух, соціалістичне змагання, героїв праці, трудові династії тощо. Всі інші запити виводилися на другий-третій план. Особистість у цих умовах стає космополітичною, нівелюється відчуття культурної або(та) політичної спільноти, не важливіми стають національна ідея, рідна мова, батьківська віра тощо. Характер людини стає жорстким, мова спрощеною, сленговою (інколи її зовсім заміняє брудна говірка), але готовність до захисту базисних (останніх!) цінностей — високою. Не у сфері своїх особистих базисних цінностей на таких людей дуже легко діяти адмінресурсом. *Чи не це — ментальний портрет Донбасу?*

Водночас як протест у одиниць у таких умовах може проявитися яскравий протилежний процес — вивищення особистості до вершин національної самосвідомості, загальнолюдських цінностей свободи, правди, — аж до самопожертви як протестного засобу виправлення ситуації. Згадаймо — саме в такому «критичному» регіоні, яким є Донбас, народився і зріс геній В. Сосюри, В. Стуса, звідси родом І. Дзюба, М. Шаповал, М. Руденко.

Релігійні організації на Донеччині. На Донеччині діє 49 конфесійних напрямів, але майже 96 % усіх релігійних організацій становлять християнські конфесії. Особливість же Донеччини навіть не в тому, що переважає УПЦ МП (35 %) проти УПЦ КП (4–5 %) а, *по-перше*, в активності протестантських напрямів (вони охоплюють до 55–57 % організацій, тоді як в Україні — до 30–32 %), *по-друге*, у неспіввідноспому з етнічним складом населення зростанні авторитету і активності мусульманських та іудейських громад (на 1.01.2005 на Донеччині діють 19 мусульманських організацій включно з єдиною в Україні медресе і 18 іудейських), *по-третьє*, у тому, що, за опитуваннями, священнослужителі впливають на політичний вибір усього 2–3 % прихожан. Усе це свідчить про відсутність чіткого і стабільного релігійного обличчя у регіону, невеликий вплив церкви на світське життя, що цілком вкладається у ментальний портрет донеччан, змальований нами вище.

Отже, система цінностей мешканців Східної України, зокрема Донбасу, істотно відрізняється від системи цінностей Заходу і Центру України. На Сході (Донбасі) люди мислять і діють не з міркувань етнічних, релігійних, культурницьких

потреб, а радше утилітарно практичних, прагматично-ситуативних. Добре це чи погано для процесу державотворення? І добре, і погано. На сьогодні скоріше добре, бо різні інтереси Сходу й Заходу залишають можливість для компромісу, виключають жорсткі протистояння Схід — Захід. А погано в перспективі, бо регіон з людністю без чітких ідейних, релігійних переконань, культурних і мовних традицій, але з потужною економікою не має шансів на роль «локомотива» державотворення. Його ж роль у культурно-гуманітарній, мовній, духовній сферах — пасивного спостерігача, почасти — «розмивача» ціннісних орієнтирів інших регіонів.

Національно-культурна ідентифікація. За В. Хмельком, етнічна структура дорослої людності в Україні станом на початок ХХІ століття (2001 — 2003 р.) у відсотках така: 62,9 — щирі українці, 22,5 — українсько-російські біетнори, 10,0 — щирі росіяни, 4,6 — інші. Дві третини біетнорів за одноетнічним самовизначенням — українці (кожний п'ятий із загальної кількості українців), одна третина біетнорів — росіяни (двоє з кожних держкомстатівських п'ятьох). Національно-культурну самоідентифікацію жителів Донбасу можна оцінити і за даними опитування, яке у 1991 і 1996 рр. провели місцеві газети «Жизнь Луганска» і «Наша газета». 54,9 % 1991 р. і 45,4 % 1996 р. від числа опитаних визначили: «Населення Донбасу — особлива спільність людей, що мають джерела як в Україні, так і в Росії» — тобто українсько-російські чи російсько-українські біетнори. 16,4 % (1991 р.) і 10 % (1996 р.) вважали, що «тут живуть переважно українці». 9,4 % (1991 р.) і 31,9 % (1996 р.) констатували, що «тут живуть переважно росіяни і представники інших народів, що обрусіли». 6,4 % (1991 р.) і 7,5 % (1996 р.) відповіли: «Населення Донбасу — це денаціоналізовані елементи». 11,9 % (1991 р.) і 5,2 % (1996 р.) не змогли визначитися з відповіддю. Культурне майбутнє Донбасу респонденти визначали так: 53,2 % (1991 р.) і 13,3 % (1996 р.) відповіли, що «відбудеться українізація»; 4,9 % (1991 р.) і 7 % (1996 р.) задовільно відповіли на оцінку «відбудеться русифікація» і 24 % (1991 р.) і 36,6 % (1996 р.) не змогли визначитися з відповіддю.

Отже, біетнорів у регіоні Донбасу близько 50 % від усього населення з тенденцією дедалі більшої самоідентифікації як частини російської культури. Очікування українізації, які були високими у 1991 р., сьогодні дуже малі, а оцінка респондентами кількості українців на Донбасі сягає всього 10 % проти 63 % в Україні.

Загальнонаціональні діячі культури і науки, які походять з регіону Донбасу. Східна Україна багата видатними людьми, творчий доробок яких має загальнонаціональне або й вселюдське значення. Назовімо хоча б декого з донеччан. Іван Дзюба (з Оленівки) — письменник, громадський і політичний діяч, академік НАН України; Микита Шаповал (із с. Сріблянка Артемівського району) — видатний просвітитель, педагог; Вадим Писарев (Донецьк) — видатний артист світової слави, хореограф, менеджер, педагог; Євген Халдей (з Донецька) — великий майстер фотографії, фотолітописець Другої світової війни; Леонід Биков (із с. Знаменське Слов'янського району) — видатний актор і режисер; Анатолій Солов'яненко (з Донецька) — ушавлений співак, народний артист України; Олександр Ханжонков (м. Ханжонкове) — перший вітчизняний кінопромисловець та багато інших. Без сумніву, популяризація їхньої творчості, висвітлення їхньої громадянської позиції, ставлення до загальнонаціональних цінностей сприяє і сприятиме державотворчому процесу, інтегративним процесам. Сьогодні потрібно більше інформації про видатних людей, якими Донбас і вся Україна може пишатися.

Інформаційний простір Східної України, зокрема Донбасу — це річ, яка давно не контролюється Києвом. Найкращими на Донбасі вважають московські телеканали, потім іде сумнозвісна ТРК «Україна», потім — «Інтер». «Ері» та «5-му каналу» не довіряють, їх мало хто знає і не прагне знати взагалі. Картина симпатій донеччан у ЗМІ така: перевагу місцевому ТВ надають 33,7 %, «Інтеру» — 22,3 %, місцевим газетам — 80,2 %. Це, до речі, класика — скрізь місцеві газети і телевізію читають і дивляться більше. Але в даному разі, схоже, що не тільки регіон не зацікавлений в інформації з Центру, проте й Центр не вміщує у своїх ЗМІ інформації, яка цікавила б регіон.

У 2005 р. на Донеччині зареєстровано 990 періодичних видань, з яких тільки 18 видаються виключно українською мовою, у тому числі тільки одна обласна газета «Донеччина» з мізерним накладом у 20–25 тис. примірників на місяць, 69 газет і журналів видаються українською і російською, а решта 666 — практично російською. В інформаційному просторі Донецької області працюють 136 телерадіоорганізацій. З них: 38 телерадіокомпаній і 18 радіоорганізацій ефірного мовлення, 67 — телерадіокомпанії кабельного мовлення і 13 — радіоорганізації дротового мовлення, що діють згідно з ліцензіями Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення. Телерадіоорганізації використовують у своєму ефірі

в середньому на 45 % державну мову і на 55 % – російську, крім обласної державної телерадіокомпанії, яка веде програми у такому співвідношенні мов: українською – 65 %, російською – 35 %. Про тематичну наповненість передач місцевих телерадіокомпаній український глядач поінформований добре на прикладі ТРК «Україна», ОДТРК «Регіон», КРТ тощо. Назвати їх українськими можна тільки з певною часткою гумору. Саме ЗМІ регіону Донбасу суттєво винні у підігріванні сепаратистських настроїв на минулих президентських виборах 2004 року. Про їх державотворчу місію поки що не йдеться. Влада діє щодо них ліберально.

Громадянське суспільство. *Безперечно, громадянське суспільство є «лакмусовим папірцем» сучасного державотворення.* За загальною кількістю організацій Донецщина (на 2003 р. в області діяло 4053 громадські організації та рухи і 3170 первинних партійних організацій) не тільки не поступається іншим, але, крім Києва і Львова, навіть випереджає інші регіони. Натомість їх «якісна» картина на Донбасі дуже строката. Неурядові неприбуткові організації (ННО) часто надто заполітизовані, їх основні політичні вектори чітко відповідають настроям у суспільстві. І хоча про повалення Української держави у своєму Статуті ніхто не пише, але переважання євразійських пріоритетів, вимогу визнання російської мови як другої державної чи офіційної, прагнення «слов'янської єдності» і т. ін., що зовсім недавно «раптом» матеріалізувалося на виборах Президента України в сепаратистські гасла в Сіверсько-донецьку, можна зустріти у ряді випадків. Ще одна особливість Східної України – виникнення в останні роки *псевдогромадських об'єднань*, які створюються «під вибори», часто просто «за виробничим» принципом. Загалом же в «третьому секторі» Донбасу останнім часом, образно кажучи, переважали біло-голубі кольори – «помаранчеві» себе не афішували.

У царині політичних партій ситуація така сама, якщо не гірша, втім представницькі функції ряд функціонерів від «помаранчевих» на виборах сяк-так виконували (хоча їх і не було чути в регіоні). А ефективність їхня була така, що, перефразовуючи лідера кримських татар Мустафу Джамілева, який говорив, звичайно, про Крим, треба сказати про Донецчину: «Якби не було штабу “Нашої України” в Донецьку, за Ющенка на Донецчині проголосувало б більше людей». Сьогодні нові «помаранчеві» – вчорашні «заробітчани» на ниві різних виборчих кампаній. Про «ідеологічні» або хоча б «харизматичні» партії на Сході України, на Донецчині, не йдеться. Вони є тільки в Центрі і на Заході. На Сході партії «патронажні»,

тобто такі, які діють за принципом: «я — тобі, ти — мені». Аполітичність східняків ще раз довів факт «переходу» голосів виборців, що їх ще вчора збирали тут комуністи (тому й регіон називали «червоним поясом»), до, здавалося б, ворогів комуністів — сьогоднішніх «буржуїв». Показово, що спроба заполітизувати донецького виборця з боку проросійських сил теж була невдала. На останніх парламентських виборах до Верховної Ради «Русский блок» отримав у регіоні 0,51 %, а партія «ЗУБР» з подібною програмою — 0,45 %. Цим прагматичні донеччани продемонстрували свою прохолодність до проблем будь-якої мови на Донеччині. Їм значно важливіше інше — соціальні виплати, матеріальний добробут.

Виходячи з таких реалій, громадсько-політичний сектор Донбасу не є інтегративним чинником і найближчим часом навряд чи таким стане. Хоча спрямованість донеччан на вирішення саме матеріальних проблем болить усім в Україні і, безперечно, має інтегративний потенціал від сходу до заходу і від півдня до півночі країни (як тут не згадати В. Винниченка, який ще на початку ХХ ст. говорив про необхідність поєднувати націонал-демократичні та економічні гасла і програми).

Чи могло бути по-іншому на Донеччині з ННЮ і партіями? Могло, якби свого часу Центром культивувалися, а не руйнувалися ТУМ, РУХ, якби Центр стимулював зростання страйкового шахтарського руху та націонал-демократичних організацій і не привів би до монополюно-олігархічної структури економіки регіону.

Отже, і громадський сектор, і партії Східної України дуже відрізняються від таких самих в іншій частині і не є сильною опорою інтегративним державотворчим процесам у державі.

Економіка. Промисловий Схід України найсуттєвішим чинником впливає на долю країни саме через економічний фактор. На Донеччині — в серці Донбасу — створюється 25 % ВВП України. Тут діє 822 промислових підприємства, зосереджено більшу частину видобутку вугілля країни. Проживає 4686,4 тис. чол. (93 % — у містах). Кількість населення регіону скорочується з темпом 1 % на рік. За території 4,4 % від території України і 9,9 % населення України на Донеччині розташовано 11,2 % основних фондів, 21,2 % промислового виробництва держави, Донбас дає 21,5 % експорту, 9,5 % інвестицій в основний капітал. Разом з тим Донбас — старопромисловий індустріальний регіон з суттєво зношеними основними фондами, кризовою вугільною промисловістю, застарілими коксохімічними та металургійними виробництвами. Ряд шахт, будучи

неліквідними підприємствами, водночас є містоутворюючими, і їх закриття може призвести до соціального вибуху. Це — велика проблема для держави, масштаби якої, може, й більші, ніж проблеми аналогічних регіонів — Руру в Німеччині, Сілезії в Польщі, Пітсбургу у США тощо.

Зрозуміло, що велика питома вага Донбасу як у промисловості, так і в населенні країни зумовила формування тут сильної регіональної еліти, претензії якої повсякчас зростали. Ментальні особливості регіону, напевно, вплинули і на характер підприємницької та адміністративної еліти, яка витворила тут єдиний олігархічно-адміністративний клан.

Чи становлять дії донецької регіональної еліти загрозу для держави? Якщо судити за останніми президентськими виборами, зокрема взяти до уваги сепаратистські заяви і дії, які виходили від «донецьких», то так. У поствиборчий період 2005–2006 рр. ми бачимо послідовне зростання влади «донецьких». Чи є це добре для держави? Однозначної відповіді на це запитання немає.

Отже, фактор розвинутої індустріальної економіки переважно із застарілими технологіями (яка не відповідає сьогоденішньому рівню науково-технічної революції), кланово-олігархічна система, старопромисловий характер Донбасу — все це не тільки великий «головний біль» для будь-якої держави.

Оцінка ООН. Дуже показово з нашим аналізом корелюють дані ООН. За індексом людського розвитку (ІЛР) Луганська та Донецька області стабільно посідають в Україні останні місця — 26–27. І це попри те, що за розвитком ринку праці, матеріальним добробутом, фінансуванням людського розвитку Донеччина стоїть на 4–9 місцях в Україні (1999–2001 рр.). Такий «багаж» не сприяє державотворчому процесу.

Висновки

1. Східна Україна і Донбас, як її головна частина, сьогодні слабо інтегрована в загальноукраїнські процеси, розмовляє переважно російською, слухає і дивиться переважно російські та місцеві канали, читає російські та місцеві газети, має своїх місцевих лідерів, визнає російських і радянських героїв та авторитети і не демонструє потреби змінювати такий стан речей.
2. Східна Україна, зокрема Донбас, має свою систему цінностей, яка не збігається з системою цінностей Заходу і

Центру і вирізняється прагматизмом та практичністю. Водночас етнічні, релігійні, культурницькі мотивації суттєво не впливають на електоральний вибір.

3. Попри порівняно велику кількість громадських організацій на Донбасі, вони заполітизовані й не створюють консолідованого громадського руху, який би був опорою сучасному процесу державотворення. Більше того, частина громадських рухів підтримує євразійські пріоритети, поширене явище псевдогромадські об'єднання, які створюються «під вибори».
4. Політичні партії на Сході України і особливо на Донбасі мають яскраво виражений патронажний характер, «ідеологічні» та «харизматичні» партії на Сході України не дістають суттєвої підтримки.
5. Попри високий економічний потенціал регіону Донбасу, де створюється 25 % ВВП України, *економіка його є у вищій мірі проблемною* для держави внаслідок: кланового характеру і сепаратистських настроїв, продемонстрованих на виборах — 2004; індустріального і переважно застаріло-технологічного наповнення старопромислового Донбасу; кризи вугільної галузі, зокрема неліквідності ряду вугільних шахт, які водночас є містоутворюючими підприємствами. Їх закриття може спричинити соціальний вибух і сприяти подальшій криміналізації регіону.
6. Історично сформовані установки мешканців регіону Донбасу не є антиукраїнськими та антидержавними, але створення значно відокремленого інформаційного простору, цілеспрямований вплив на населення, прийнятність для більшості населення патронажного характеру голосування може призвести до небажаних ситуативних волевиявлень як на виборах Президента, депутатів усіх рівнів, так і під час референдумів.
7. Індиферентність населення Донбасу до ідеологічних, мовних, релігійних, культурних проблем залишає добрі шанси для корекції його ціннісних установок, — як у плані «творення українців», так і інших етномовних, релігійних спільнот.
8. Змінити систему цінностей людності регіону можна тільки на основі ліквідації кланово-олігархічної системи економіки, частинної зміни роду занять населення, підвищення культури виробничих процесів в індустріальній сфері, люстрації недоброчесних урядовців та правоохоронців з одночасною тривалою багаторічною комплекс-

ною правовою, освітньою, культурологічною, духовною та ін. роботою і насамперед серед молоді.

9. Схід України, зокрема Донбас, в інтегративних процесах сучасного державотворення посідає центральне, вирішальне місце. По суті, сам державницький «Український проект» буде успішним або неуспішним у сучасних вимірах залежно від того, як скоро і як глибоко Схід, зокрема Донбас, буде інтегрований в державотворчі процеси. Тому саме формування єдиної для Сходу і Заходу української національної ідеї, яка була б сприйнята цими регіонами, є життєво важливим для майбутнього «Українського проекту».

Попри всю важливість Сходу України для загальних державотворчих процесів, системних державних чи недержавних проектів, планів, концепцій інтеграції Донеччини в ці процеси ні на державному, ні на партійному рівнях не запропоновано. У цих умовах доля Сходу України, Донбасу, як і масштабів та конфігурації всього «Українського проекту» не є остаточно визначеною.

Білецький Володимир Стефанович – доктор технічних наук, професор Донецького національного технічного університету, дійсний член Академії економічних наук України та Наукового товариства ім. Шевченка, шеф-редактор аналітичного журналу «Схід».